

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В РОМАНАХ

Петро
ЛУЩИК

НАСТАНЕ ДЕНЬ,
ЗАКІНЧИТЬСЯ
ВІЙНА...

РОМАН

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2015

ОСВЯЧЕННЯ ЦЕРКВИ

Субота 10 червня 1905 року запам'ятається жителям Кам'янки Лісної надовго.

Тільки благословилося на світ, а на помістях вже закипіла домашня робота. Кожен бажав якнайшвидше попорати господарство, щоб не запізнитися на головне дійство. У такий день ніхто не хотів залишатися вдома. Навіть немічні старі люди просили своїх домочадців узяти їх з собою. Усі хотіли бути учасниками того величного свята, на яке чекали довгих чверть віку і до якого кожен мав хоч якийсь відношення.

День обіцяв бути погожим і сонячним. Видно, дощі, які рясно змочили землю упродовж усього травня, нарешті закінчилися; природа згадала про тепло і старалася компенсувати його селянам.

Але цієї суботи про роботу ніхто не думав не лише у Кам'янці Ліській, але й у навколишніх селах. Ще місяць тому, одразу після Великодня, священники церков виголосили, що в селі освячуватимуть новозбудовану церкву, це дійство буде надзвичайним й запам'ятається надовго. Особливо наголошувалося на тому, що усіх вірних особливо запрошував парох місцевої церкви. Хоч на цьому священники звично замовкали, вірні все ж знали, що отець Іоанн Гавришкевич скоро розміняє дев'ятий десяток, дуже немічний, хворий на туберкульоз, а то й на щось страшніше.

Інтерес до освячення церкви багатократно зріс, як тільки стало відомо, що до Кам'янки Лісної прибуде перемишльський єпископ Костянтин Чехович. Всі знали, що отець Іоанн та єпископ давні друзі; Божа воля не раз зводила їх разом у справі служіння.

Тобто у людей був привід відмовитися від звичної роботи.

Єдині, незадоволені цим, були корови. Замість того, щоб вигнати їх зранку на пасовисько (як це бувало кожного дня),

у стайні нанесли скошеної напередодні трави і залишили самих. Це хоч і було смачним, але аж ніяк не могло замінити блукання вигоном.

Худоба то тут то там голосно протестувала, але на неї не звертали уваги.

До початку служби Божої залишалося ще багато часу, а до новозбудованої церкви вже потягнулися брички і вози. Бідніші люди простували пішки, в надії, що їх хтось підбере...

Молодий господар Теодор Засмушний приїхав возом, запряженим двома відгодіваними добротними кіньми, ще за добру годину до відправи, але вільного місця перед церквою вже не було.

Уся площа була запряжена возами і бричками, поміж яких ходили чоловіки, щоб востаннє кинути перед кіньми оберемок трави чи перевірити стан збруї.

— Ого, скільки тут! — захоплено вигукнув дев'ятирічний брат Юрко, що сидів поруч. — Ніколи ще не бачив стільки коней. А ти?

— Ну, мене зараз більше цікавить, де припнути коней, — відповів Теодор.

— А он, дивись, вільне місце. — Юрко показав на підвіс справа від входу.

— І ти гадаєш, що там тримають місце для нас?

Теодор підвівся, оглянувся довкола й одразу ж повернув коней до подвір'я недавно збудованої школи, де вже стояло з півдесятка підвід. Колись на цьому місці місцевий жид Ізя тримав корчму, яку любили чоловіки і ненавиділи жінки. Десять років тому корчма якимсь чином згоріла, й отець Гавришкевич наполіг на тому, щоб замість розсадника нещастя і зарази побудувати школу.

За чоловіками, як належить, на покладеній поперек воза дощці, сиділа мама братів. Марті було вже за п'ятдесят. Вона була в міру огрядна жінка з майже повністю сивим волоссям, у якому лише де-не-де виднілися чорні волосинки.

— Допоможи мамі злізти, — кивнув головою назад Теодор.

Малий Юрко зіскочив з воза, оббіг його і зняв задній борт. Марта обережно, тримаючись за поруччя, зійшла на землю.

Борт зайняв своє місце.

— Я піду, може, висповідуюсь, — сказала мама, поправляючи хустку.

— А я? — запитав молодший брат.
— А ти будь з братом.
— Не вийде, — похитав головою Теодор. — Я буду на хорах, а нині там не буде місця для малих.
— Та й внизу людей буде не протовкнутися, — занепокоїлася мама. — Ще затиснуть.
— Не бійтеся, мамо, не затиснуть, — заспокоїв її старший син. — Буде стояти, як всі. Не маленький.
— То я пішла. Побачимось після служби.

Марта попрямувала до церкви. Дорогою вона зустріла стриччу сестру священика Наталію, яка провадила його домашнє господарство, дізналася, що і та йде до сповіді. Так удвох вони і рушили до церкви.

Теодор Засмужний повагом зліз з воза, прив'язав поводи до ближчого дерева, кинув перед кіньми траву.

Тепер можна і привести себе у належний вигляд. Він обтрусив і без того чистий піджак, почистив шматком тканини чоботи.

Це був молодий високий красивий юнак. Буквально декілька днів тому йому виповнився двадцять один рік. Таким чином він став повноправним господарем. Але гордість, якою переповнювало його єство, виявилось упереміжку з великою відповідальністю: тепер він відповідав за матір і молодшого брата, тим більше, що старший брат зараз служить у війську і повернеться лише восени.

— Дорку! А Дорку! — хникав поруч Юрко.
Видно, він вже давно кликав брата.
— Ну?
— Пусти мене до хлопців.
— А ти гуляти сюди прийшов?! Будь коло мене.
— Та ти сам мамі говорив, що мені не можна на хори.
— То замість того лови бавитись?
— Чому лови? — не зрозумів Юрко. — Ми будемо гарно стояти біля церкви. В середині і так місця всім не вистачить.

Що правда, то правда. Теодор захоплено подивився на величну споруду церкви. Так, жителі Кам'янки Лісної можуть гордитися, що у їхньому селі є така церква. Побудована у формі рівного хреста, вона піднімається куполом вгору на тридцять сажнів. Теодор гордився з того, що і він приложився до її будови. Правда, мурувати він не встиг, зате майстер Яків Хомик найняв його у свою бригаду для малювання стін.

Церква була велика, але сьогоднішнього дня навіть вона не в змозі прийняти усіх бажаючих потрапити всередину.

— Ну, Дорку!

Теодор зверху поглянув у благальні очі молодшого брата:

— Якщо мені чи мамі хтось пожаліється, що ти поводи́в себе...

— Ніхто не пожаліється, — перебив його Юрко і прожогом кинувся до знайомих хлопчаків, слушно припустивши, що дозвіл бути вільним отримано.

Теодор Засму́жний оглянувся, серед численних вірних побачив своїх однолітків, які живо щось обговорювали. Молодий чоловік направився до них.

Привіталися. Вони були знайомі із самого дитинства — Михайло Березовець, Осип Бучма, Максим Холод та Теодор Засму́жний; разом ходили до місцевої школи, правда, Теодор єдиний закінчив усі чотири класи; разом пасли почергово корів та коней; тепер же вони неодноразово зустрічалися то на косовиці, то десь на весіллі, а найчастіше ось тут біля церкви. Так вийшло, що цю четвірку зв'язувала якась невидима нитка. Навіть найближче майбутнє обіцяло для них бути спільним.

Розмова в основному точилася навколо сьогоднішньої події, неначе на замовлення погоди.

— Отець вже приїхав? — поцікавився Теодор.

— Уже, — відповів Бучма. — Його привіз фірман.

— А влади́ка?

— Ще немає. Та й не солі́дно йому приї́жджати перед іншими отцями і чекати, поки всі позбираються.

Тут Березовець торкнувся Засму́жному плеча і насмішливо кивнув:

— Дивись!

Теодор повернув голову, куди показував друг, і насупив брови. Стрімголов до нього біг брат Юрко. Усі з цікавістю подивилися на Теодора. Вони знали, який у нього не по роках крутий норів. А він спочатку подивився у натовп, сподіваючись побачити принаймні півдюжини хлопчаків. Але за молодшим братом ніхто не гнався.

— Ну? — суворо запитав Теодор, коли Юрко захеканий зупинився перед ним.

— Я... бачив... — Хлопець від бігу не міг зв'язати слова у речення.

— Як мінімум святого отця, — вставив Максим.

— І що ти бачив? — Теодор не полишав надії дізнатися причину поведінки брата. Йому було неприємно, що Юрко підставив його перед друзями, і все ж він не хотів карати брата тут.

— Там... Іван, — нарешті знайшовся той.

— Який Іван? — не зрозумів Теодор. — Говори ясніше.

— Наш Іван.

Теодор нерозуміюче подивився на хлопців, потім знову перевів погляд на брата.

— Що ти вигадуєш?! Звідки йому тут бути? Йому ще півроку служити. Юрку, я тебе попереджав...

— Я говорю правду, — ображено мовив брат. — Я його бачив.

— Юрку... — повторив Теодор, але його перебив Осип.

— А це не він? — запитав, показуючи на одну людину по-стать.

Це був високий молодик у військовому однострої.

— Точно, Іван, — подав голос Бучма.

Тим часом військовий окинув поглядом натовп, когось шукаючи, нарешті зупинився на їхній групі і направився до них.

— Іван, — впевнено повторив Осип.

Усі уважніше придивилися до нього. На Іванові був однострої мундир темно-синього кольору, на якому вгадувалися шість золотих гудзиків. Невисокий, злегка скошений стоячий комір мав клапани бордового кольору; такий же колір мав і обшлаг на рукаві.

Чорні хромові чоботи виблискували на сонці. На голові красувалося шако¹ такого ж, як мундир, кольору з жовтим двоголовим орлом.

Неймовірним чином, але це дійсно був старший брат Теодора та Юрія.

Теодор недовіриливо востаннє поглянув на прибулого і першим зробив крок назустріч. Брати обнялися. Вони були дуже різними, сини одного батька: старший Іван високий, стрункий, навіть довгов'язий, а Теодор дещо нижчий, кремезніший, ширший у плечах. Старший на три роки Іван був ніжніший, обличчям походив на маму на відміну від більш мужнього Теодора — майже точної копії батька. Однак присутні не могли не відзначити, що за роки військової служби Іван змужнів, перетворився на справжнього чоловіка.

¹ Інакше *чако* — головний убір піхоти.

Нарешті брати перестали обніматися, Іван злегка відіпхнув Теодора, щоб уважніше роздивитися.

— Справжній чоловік! — похвалив він. — Як виріс! Ні?

Останнє слово Іван адресував присутнім, чекаючи від них схвалення. Вони похитали головами.

— Ну, а ти, шило!

Іван узяв Юрка за притиснуті до тулуба руки і підніс вгору.

— Чого ж ти побіг? Не признав? Я тебе помітив одразу, думаю, Юрко це чи ні, а він як рвоне від мене...

З цими словами старший брат поцілував наймолодшого, але з рук не відпустив.

— Упізнав, — заспокоїв його Теодор. — Лише побачив тебе, так біг до мене сказати, що я заледве не покарав його.

— Ну навіщо карати такого хорошого хлопця, — примирливо відповів Іван. — Адже ти хороший?

Юрко, не знаючи як реагувати на слова брата, лише кивнув головою.

— А де мама? — запитав Іван.

— Пішли до сповіді. Вийдуть вже після служби. Іване, а чому ти тут? — поцікавився Теодор.

— А, це цікава історія. — Іван поставив Юрка на землю. — Мій командир дивізіону, виявляється, дуже хороший знайомий владики. Дізнавшись, що їх преосвященство прибуде на освячення церкви у Кам'янку Лісну і що я сам звідси родом, командир дав мені відпустку.

— Надовго?

— До вечора. Тобто до восьмої години, — уточнив Іван і, поглянувши на середнього брата, розвів руками: — Служба!

— То ти і додому не зайдеш?

— Не можу запізнитися на службу.

— Я тебе відвезу, — впевнено вирішив Теодор. Він поглянув на Юрка, що не відводив очей від старшого брата, і уточнив: — Ми тебе відвеземо.

— Владика! — перебив їх Максим.

Усі, наче за командою, подивилися на дорогу. Одразу ж затихли розмови. Запряжена четвіркою добротних гнідих коней, до церкви, здіймаючи куряву, наближалася чорна карета. На козлах поважно сидів кучер, тримаючи у витягнутих руках віжки.

ЗМІСТ

Освячення церкви	3
Мобілізація	19
Драгун	36
Зустріч на польовій дорозі	49
Москвофіл	61
Родина	79
28 липня	88
Арешт	96
Терезін	110
Талергоф	118
Перемишль	129
Українська комісія	137
Поїздка на фронт	150
Клецько	160
Довга дорога додому	170
Спекотний падолист	186
Рава-Руська	195
1919	201
Крах	216
Двадцять роки	224
Несподівана розв'язка	235
Протистояння	242
Нас освободили і нема на то ради!	248
Війна	255
Окупація	263
Серпень 1944-го	270
Два тижні вересня	281
Поранення	292
Вдома	298
Пересильна тюрма	306
Епілог	313